

1. Beck, A. T., Beck, R. W.: Shortened version of BDI. Post. Grad. Med., 1972, 52, 81–85.
2. Kopp M., Skrabski Á.: Összehasonlító mentálhigiénés vizsgálatokhoz ajánlott módszertan. Végeken, 1990, 2, 4–24.
3. Kopp M., Kovács M. (szerk.): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006
4. Kovács Mariann, Kovács Eszter, Hegedűs Katalin: Az érzelmek szerepe a lelki kiégés alakulásában, *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 2008, 9(3), 199-216.
5. Maslach, C., Jackson, S. E.: *Maslach Burnout Inventory: Manual (2nd ed)*. Consulting Psychologist Press, Palo Alto, CA, 1993
6. Petróczi E.: *Kiégés – elkerülhetetlen? Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2007*
7. Rózsa S., Réthelyi J., Stauder A., Susánszky É., Mészáros E., Skrabski Á., Kopp M.: A Hungarostudy 2002 országos reprezentatív felmérés általános módszertana és a felhasznált tesztbattéria pszichometriai jellemzői. *Psychiatria Hungarica*, 2003, 18(2), 83–94.
8. Sieland, B.: Emotionsarbeit als Kernkompetenz für Lehrer, Schulpsychologen und Schüler. In: E. Mittag, E. Sticker, K. Kuhlmann (Hrsg.), *Leistung – Lust und Last. Impulse für eine Schule zwischen Aufbruch und Widerstand*. Kongressbericht der 17. Bundeskonferenz für Schulpsychologie 2006 in Köln. Bonn: Deutscher Psychologe Verlag, 2006, 492-497.
9. Szluha K., Lazányi, K., Molnár, P.: Az érzelmi munka szerepe az onkológiában. *Magyar Onkológia*, 2007, 51(1), 47-51.
10. Zapf D. Emotion work and psychological wellbeing. *Human Resource Managment Review*, 2002, 12(2), 237-268.
11. Zapf, D., Vogt, C., Seifert, C., Mertini, H., Isic, A.: Emotion work as a source of stress: The concept and development of an instrument. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 1999, 8, 371–400.
12. Zapf, D., Mertini, H., Seifert, C., Vogt, C., Isic, A., Fischbach, A. & Meyer, K.: *FEWS - Frankfurt Emotion Work Scales English Version: 1.3* Frankfurt, Germany: Department of Psychology, J. W. Goethe-University Frankfurt, 2005
13. Zembylas, M.: Beyond teachers cognition and teacher beliefs: the value of the ethnography of emotions in teaching. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 2005, 18(4), 465-487.

ZSIGMOND ISTVÁN
 Neveléstudományi Tanszék
 Eszterházy Károly Főiskola
 Eger

A romák családi neveléséről

– egy vizsgálat tükrében –

A pedagógiai szakirodalom aktuális témái között szerepel: a családi nevelés, az elvált szülők gyermekeinek sorsa, a szülők és a pedagógusok konfliktusa, az előítéletesség, az erőszakosság, az egészségtelen életmód és következménye, az értékek válsága, az erkölcsi problémák egyre növekvő száma...

A publikációkban szinte kivételnek számít, ha egy-egy dolgozat a roma családokról szól. Ha romák a szereplők, tevékenységüket általában elmarasztalják, leértékelik, problémáikat

felnagyítják, az egyedi negatív eseteket általánosítják. S mindebben jelentős szerepet játszik a média, számára csak a rosszról szóló híreknek van hírértéke. Arra figyelnek fel igazán az emberek!

Magam is roma családból származom. Szüleim dolgos, becsületes emberek. Engem is arra neveltek szeretettel, hogy testvéreimmel együtt kövessük példájukat. Legyen boldog családi életünk, éljünk egészségesen, segítsünk másokon, dolgozzunk, tanuljunk. Sajószentpéteren, ahol élek, köztisztelet övez. Soha nem éreztem megkülönböztetést a bőröm színe miatt. Szép családi házban éljük életünk, sokat dolgozom, fizetem az adót, oktatok, tanulok.

Az érettségi után különböző tanfolyamokat végeztem, amelyek lehetővé tették számomra a rendszeres jövedelmet. Majd elvégeztem az Eszterházy Károly Főiskolán a pedagógia szakot, azt követően az egyetemi szintű etika, ember- és társadalomismeret szakot. Közben nyelvvizsgáztam angol és német nyelvből, most az oroszot tanulom. Származásom miatt soha sehol nem kellett szégyenkezniem. Mindezt azért írtam magamról, hogy bizonyítsam: – akár ha egyedi is – de példaértékű nevelést kaptam szüleimtől, akik megsirattak, amikor az egri líceumban átvettem a kitüntetéses diplomám.

Számosan teszik fel a kérdést, hogyan formálódik a roma értelmiség, mit tesz a romák helyzetének megváltoztatásáért, a romaság mint kisebbség elfogadtatásáért, a toleránsabb magatartás megvalósulásáért. Kérdésként fogalmazódik meg az is, hogy miért nincs összefogás az értelmiségivé vált romák között?

Nem vitatható megállapítás, hogy köztünk is vannak ilyenek is, meg olyanok is. Tanultuk, tudjuk, minden ember egy én, egyén. Ahágyan vagyunk, annyifélék vagyunk. Voltam számos konferencián, értekezleteken, ahol elmondhattam véleményem, meghallgathattam másokat rólunk, kisebbségekről. Sajnos helyzetünk, megítélésünk nem sokat változott. Ebben persze hibásak vagyunk mi is, meg azok is, akik csak a rossz hírünnket keltik.

Mi a helyzet Sajószentpéteren a roma családoknál? Hogyan, mire nevelik a gyermekeiket? Ezekre a kérdésekre kerestem a választ interjúkat készítve, elbeszélgetve közel 30 roma családdal.

Előbb az első benyomásról, a sajjószentpéteri romák életkörülményeiről a látogatásaim alapján: A településünk nagysága miatt számomra is meglepetést jelentett, hogy a meglátogatott családok egy része szinte embertelen körülmények között éli életét a XXI. századi Magyarországon. Az én családom soha nem lakott a falu szélén, családi házunk nem vályogból készült, villanyunk volt, vezetékes vizünk, nálunk a tisztaság természetes volt, amire mindannyian ügyeltünk. A mostani frissen szerzett tapasztalatok részben elszomorítóak. Azok a családok, akik beleszülettek a szegénységbe, szinte beletörődtek sorsukba. Igénytelenek, számukra szinte minden mindegy. Olyan helyen is voltam, ahol megígértem, hogy viszek nekik meszet, hogy a barnára kopott falakat legalább mésszel frissítsék fel. Itt is, mint hazánk számos településén, a családok egy része munkanélküli, segélyből élő, a gyerekek alultápláltak, kulturálatlanok, iskolázatlanok. Vannak viszont igényesebb, rendezett körülmények között élő családok is közöttük, akik nagyon szívesen fogadtak vendégként, ismeretlenül is örültek a találkozásnak, egyáltalán annak, hogy valaki kíváncsi a véleményükre, szóba áll velük.

Kérdéseim úgy fogalmaztam meg, hogy a válaszadókat ne hozzák zavarba. Közöltem velük azt is, hogy a nevüket nem szerepeltetem, előttük nem jegyzeteltem, válaszaikat megjegyeztem, és otthon vettem papírra.

Hipotéziseim szerint a roma családok nevelése általában nálunk is hagyományokon alapozik. Számítottam ugyanakkor arra is, hogy már számosan szakítottak a roma hagyományokkal, igyekeznek beilleszkedni a többségi társadalom szokásrendjébe. A hipotézis beigazolódtott már az első kérdésem válaszaiban is. A meglátogatott családoknál a házasságkötésükkel kapcsolatban érdeklődtem. A nagy többség a roma hagyományoknak megfelelően fiatalon házaso-

dott vagy költözött össze. Lányszöktetésről is beszámoltak egyesek. Az egybekelés gyermek-áldással járt már fiatal korban.

A generációs különbség érződött válaszaikban is. A megkérdezett idősebbekre volt jellemző az ún. roma hagyományokra jellemző családalapítás fiatal korban. Az újabb nemzedék közli, hogy kivárt addig, amíg elvégezte az iskolát, amíg munkát nem kapott, amíg el nem érte a 18. évet, amíg nem volt szakma a kezében...

A családalapítás körülményei rendkívül fontosak a családban folyó nevelés szempontjából is. A szülők példakövetése vagy attól való eltérés meghatározó jelentőségű. A szinte még gyermekkorú anyától született gyermek eleve problémák forrása lehet. Ezzel a ténnyel is összefüggésbe hozható egyebek mellett, hogy a roma gyermekek életkilátásai lényegesen kevesebb időt jelentenek, mint a nem romáké. Náluk szinte alig ismert a szülők nevelése a családi életre, pedig nagy szükség lenne rá.

A második kérdésre adott válaszok is azt igazolják, hogy jelentős eltérés van az ún. hagyományörző, nagylakodalmas egybekelés és a szegény sorsúak szerény lakodalmai között. A családi esemény milyensége nem csupán a hagyományoszeretettel van összefüggésben, a szándék megvalósulásához anyagi alapokra is szükség van, amivel számos szülő nem rendelkezik. Egy bizonyos következtetés a válaszok alapján az, hogy a párválasztás, egybekelés a romák esetében egyértelműen érzelmi alapon történik. Akik megszeretik egymást, egymáséi lesznek lagzival vagy anélkül a szülők, nagyszülők örömeire.

A következő kérdésem a generációk kapcsolatáról érdeklődött. A válaszok itt is némi eltérést mutatnak. Általában jó, egyesek szerint nagyon jó a szülőkkel, nagyszülőkkel való kapcsolat. Voltak viszont olyan válaszok is, hogy „hol ilyen, hol olyan”, „időnként nem jó”, „a nagyszülőkkel jó, a szülőkkel kevésbé”, „a szülőkkel kimondottan rossz”. Köztudott, hogy a roma ember családszerető. Ezért is érdekes a válaszok közötti jelentős eltérés. Természetesen indokolható az eltérés a válaszadás pillanatnyi megítélésével kapcsolatban is.

Az erkölcsi neveléssel összefüggésben is tettem fel kérdést: Önök szerint ki a jó, ki a rossz ember? A feleletek nagyobbik része jellemzően szintén a családszeretetről szól. Ezek szerint a jó ember családszerető, egyesek szerint családcentrikus, lényeg, hogy a családjáról gondoskodik, példamutató, dolgozó ember legyen. A rossz ember fogalmát is nagyobb részt a családdal hozzák összefüggésbe a válaszadók. A családját nem szerető, arról nem gondoskodik, a munkát nem szerető, kocsmázó, italozó, rossz példát adó, nem segítőkész, csak magával törődő ember a rossz ember. A szülők vélekedése, erkölcsi ítélete nyilvánvalóan hat gyermekeikre is. Ez esetben sajátos problémát jelent a munkanélkülivé vált szülők munkára nevelő szerepe, ami jelenünkben az óvodákban és az iskolákban is gondot okoz.

Válaszoltak arra a kérdésemre is, hogy milyen az iskolával, óvodával való együttműködés. Érdekes, hogy a óvodával kevésbé jó, ami azzal magyarázható, hogy a roma anyák nem szívesen engedik el gyermekeiket maguk mellől. Szeretnék, ha minél tovább velük maradnának, szeretetük rabjai lennének, főleg kisgyermekkorban.

A vallás-erkölcsi vonatkozású kérdésemre azt a választ kaptam, ami sejthető volt. A roma emberek sajátosan vallásosak. A vallásos embert tartják éppen ezért jó embernek, rendes embernek, azért küldik gyermekeiket hitoktatásra, templomba. Természetesen ez esetben is vannak kivételek a válaszadásban. A válaszok a generációk közti különbségben is érzékelhetők.

A fegyelem, a fegyelmezés általában nem okoz gondot a megkérdezett családokban, bár a paletta ez esetben is színes. A szeretetteljes miliőben nem kell fegyelmezni. Önfegyelem van. A gyermekek hallgatnak a szülőkre. Viszont ahol fegyelmezni kell, ott még jelenleg is találkozni lehet testi fenytéssel, veréssel is. Ez azonban nem jellemző. Sokkal inkább a szóbeli fenytés, feddés, figyelmeztetés, retorzió és az eltiltás, a kedvezmény megvonása. Erre példa, hogy a gyermek nem mehet sehová egy hétiig. Sok esetben a szülő metakommunikációja is elégséges a rendteremtéshez.

A közösségiesség a romák egyik sajátja. Véreikért képesek akár öltre menni, ami nem mindig szerencsés. Talán hányatott sorsukkal is magyarázható, hogy keresik egymás társaságát, együtt érzik igazán jól magukat. Hogy közösségi lét-e az övék, arra könnyű válaszolni. Hogy együtt vannak egymásért, az bizonyos.

Milyen jövőt szán gyermekének – kérdésemre szinte kivétel nélkül pozitív visszajelzést kaptam. Lehetséges, hogy a mintavétel túlságosan is jól sikerült, de a jövőkép nagyon biztató. Alig akadt szülő, aki ne szeretné, ha gyermekei továbbtanulnának. S ez a kevésbé iskolázott szülőkre is jellemző.

Megjegyzendő, hogy televízióval minden meglátogatott családban találkoztam, sőt több helyen számítógéppel is, ahol interneteznek a gyermekek. Örömmel nyugtázható, hogy ez már nem a korábbról jól ismert „putrik” világa, bár még ma is érzékelik a diszkriminációt, az előítéletességet. Ha nem is általános, de már nem is egyedi, hogy a magyar roma is több szeretne lenni, mint szülei: Gyermekeiknek szebb jövőt szánnak, mint ami nekik jutott. Itt jegyzem meg, nagyon szerencsés az iskoláztatással összefüggő elgondolásuk.

A legszerényebb elképzelés a gyermekek jövőképéről a szakmunkásképzéssel kapcsolatos. Legyen bolti eladó, kereskedő, ács; lakatos, hegesztő, karosszéria-lakatos, állattenyésztő, bádogos, festő stb. Lényeg, hogy tanuljon tovább. „Az anyagi helyzetünktől függően mindent megadunk a továbbtanuláshoz” – vélekednek a szülők. Van olyan szülő is a megkérdezettek között, aki zenei téren szeretné akár középfokon képezettni gyermekét, de olyan is akad, aki a Zeneművészeti Egyetemen képzei el gyermeke továbbtanulását. A roma értelmiség erősödésében látják többben gyermekük jövőjét. Szeretnék, hogyha gyermekükből hegedűművész, ügyvéd, orvos, gyógyszerész, rendőr vagy katonatiszt lenne.

A munkára nevelés, jövőképpalkotás a gyermeki személyiség alapos ismeretét kívánja meg. Az a szülő, aki felismeri gyermeke adottságait, képességeit, aki motiválni képes, akár saját példájával is a tanulásra gyermekét, annak nyert ügye van.

A sajszentpéteri 2009-es vizsgálat eredménye a szerény, közel 30 család mintavétele miatt nem általánosítható megállapításokhoz vezetett, de arra talán jó volt, hogy a korábban kialakított „roma kép” némileg módosuljon az olvasó tudatában. Mert közöttünk is vannak ilyenek is, meg olyanok is. Bizonyoságul szolgál e vizsgálat arra is, hogy a roma családok egy része – remélhetőleg egyre nagyobb része – felismerte az idő szavát. Az értékes hagyományokat megtartva keresi a pozitív változás lehetőségeit, erkölcsös emberré igyekszik formálni gyermekeit, a felemelkedés útját az iskolában, a továbbtanulásban, szakmák megszerettetésében, a hivatását gyakorló, romaságát nem feledő értelmiségivé válásban látja.

Az oktatás is jó lenne, ha odafigyelne az olyan megállapításokra, amelyek szerint „a tanulói populáció nem egységes, és nem csupán a tanulmányi teljesítmények alapján rétegezzhető, hanem neveltségi szint, szociális, etnikai, ill. nevelési hatásrendszerbeli háttér szerint is jelentős különbségek lehetnek a tanulók egyes csoportjai között. Ez azt is jelenti, hogy globális nevelési hatásszervezéssel nem formálhatók hatékonyan a gyermekek, hanem egyre inkább a rétegspecifikus nevelési hatásrendszer látszik korszerűnek és eredményesnek”.¹

A családi nevelés és az intézményes nevelés összehangolása, együttes hatása eredményezheti a romák számára is a változtatást, a pozitív jövőképet, az előítéletesség csökkenését, a kulturált együttélést a többségi társadalommal.

¹ Bábosik István: A cigány tanulók oktatási-nevelési kirekesztődésének okai és a kirekesztődés megelőzésének lehetőségei. In: Balázs-Nagy: A romapedagógia elméleti és gyakorlati alapjai. Budapest, OKKER 2000. 14.